

Förord

MATTIAS LUNDBERG OCH JONAS LUNDBLAD

Sveriges Kyrkosångsförbund är landets största körorganisation sett till antalet medlemmar. Ungefär 70 000 korister är anslutna genom något av de tjugotvå delförbund som organiserar körerna och deras dirigenter. Av dessa är hela 25 000 barn och ungdomar. Detta ger förbundet en unik position i kultur- och kyrkolivet. Genom körerna organiserar det den största frivilligverksamheten i Svenska kyrkan och denna finns representerad i hela landet, samt i utlandet. I en tid av ökande medelålder i många andra verksamheter är dessutom fler än en tredjedel av deltagarna i den verksamhet som varje dag utövas inom förbundet barn och ungdomar. Förutom de geografiskt indelade delförbunden utgör även Svenska kyrkans gosskörsförening, Svenska Schützsällskapet och Psalto: den kristna dansgemenskapen i Skandinavien delförbund i Sveriges Kyrkosångsförbund. Det samma gäller Laurentius Petri sällskapet för svenskt gudstjänstliv, utgivaren av denna årsbok.

När Sveriges Kyrkosångsförbund firar hundra år som organisation erbjuds ett tillfälle att vetenskapligt reflektera över dess förutsättning och historiska utveckling till nutiden. Förvånande lite forskning har utförts kring verksamheten, givet organisationens betydelse såväl för Svenska kyrkan och dess musik som det svenska körlivet. Inom kyrko- och liturghistoria kunde man ha förväntat sig att körrörelsen skulle ha fått historiografisk belysning, men så är knappast fallet. Möjligen kan lakunerna hänga samman med att institutioner som kyrkomötet ofta debatterat gudstjänst- och kyrkofrågor utan att närmare beröra den utveckling som tecknas i denna volym. Att diskussion om kyrkomusik ofta sker i sammanhang skilda från allmän teologisk debatt

tycks innebära att exempelvis körrörelsen inte kommit att utgöra en del av en bredare historisk förståelse av Svenska kyrkans utveckling under 1900-talet. I modern tid har en tvärvetenskaplig körforskning i viss mån bedrivits vid flera av landets körcentra, med Körcentrum Syd som exempel på ett forskningsaktivt sådant. Teologisk reflektion har därutöver ofta satts på pränt inom kyrkosångsförbundet självt, oftast genom dess egna aktörer.

Även om historiska sammanställningar av händelseförlopp, och vad som uppfattats som milstolpar, är värdefulla kan organisations-historia och översikter inte ersätta mer koncentrerad forskning om hur kyrkokörerna växt fram och format gudstjänstliv och musikliv i Sverige. Årets upplaga av *Svenskt gudstjänstliv* har därför helt vigts åt det hundraårsjubilerande kyrkosångsförbundet, för att söka mer precision och ett fastare grepp om dess historia. Förhoppningen är att ett sådant anslag ger resultat som är av stort intresse inte bara för forskarvärlden, utan även för den enskilde koristen, dirigenten, till liturgen och gudstjänstfiraren i körens vidare sammanhang.

I debatterna under kyrkosångsförbundets första hundraårsperiod märks en tydlig gradvis förskjutning. Kören sågs under de första decennierna som en sånglig resurs av församlingsmedlemmar som ändå egentligen borde samlas i gudstjänsten, men kom att under andra halvan av nittonhundratalet snarare betraktas som ett kyrkligt särintresse bland flera, och i nära nutid rent av som en rekryteringsbas för medlemmar till Svenska kyrkan. Två citat kan illustrera detta, det första från organisten, tonsättaren och kyrkokörsivaren Svante Sjöberg:

Kyrkokören rekryteras i många fall av unga människor, vilka under veckans lopp gå i mången gång strängt arbete; de vilja gärna disponera sin söndag efter sin egen fria vilja, ja kanske även sina vardagskvällar. Nog invändas det och *kan* invändas, att ungdomens plats är i Guds hus på söndagen och att den sångbegåvade då lika väl kan tjänstgöra på orgelläktaren, men *all* vår ungdom är knappast sådan, att den varje söndag går i kyrkan.¹

¹ Svante Sjöberg, "Kyrkokören", *Tidskrift för kyrkomusik och svenskt gudstjänstliv* 1927, s. 81–86, vid s. 81.

Förväntningarna på denna typ av närmast värnpliktsliknande sånguppdrag hos den svenska befolkningen ter sig avlägsna dagens verklighet. Noteras kan också att redan Sjöberg pekar på vissa begränsningar, förbehåll som föregriper senare situationer gällande sekularisering, vikande kyrksamhet, samt åtskillnad mellan stat, skola och kyrka. Drygt 75 år efter Sjöbergs bedömning kunde en offentlig utredning i Svenska kyrkan beskriva situationen närmast omvänt:

Det är inte enbart den musikaliska utmaningen som står i centrum för repertoarbetet utan också att träna rösten, utveckla notkunskap och gehör. Körsångaren kommer också i närkontakt med texter, teologi och livsfrågor.²

Förutom att de två citaten speglar en rörelse från kollektivism ("vår ungdom") till individualism ("körsångaren") så antas förhållandet till det kyrkliga sammanhanget vara mer avlägset i det senare fallet. Här förväntas koristen komma i kontakt med det kyrkliga just genom sin medverkan i kören, snarare än omvänt.

Att studera något så mångfacetterat som den moderna kyrkokörens utveckling ställer vetenskapliga utmaningar. Valen av perspektiv är viktiga, då kyrkosångsförbundet kan betraktas antingen som folkrörelse, som en ideell organisation, som resultat av enskilda krafter i historiskt aktörsperspektiv, eller rent av som en väckelserörelse. Källmaterial och forskningsfrågor ställer krav på behärskning både av historisk metod, arkivkunskap, textkritik och teologisk precision. Flera av bidragen behandlar kyrkosångsförbundets tidigaste historia.

Jonas Lundblad skildrar grundandet av det nationella kyrkosångsförbundet och fokuserar på hur det förenar olika utvecklingslinjer. Å ena sidan finns en grundläggande kontinuitet från en förhistoria av liturgiska och musikaliska restaurationssträvanden i Svenska kyrkan sedan 1890-talet. Trots denna kontinuitet inledde kyrkosångsförbundet också sin verksamhet i en teologisk, estetisk och politisk uppbrottstid, bort från rester av 1800-talets humanism och romantiska musiktradition. Dess tidiga inriktning stödde genombrottet

² *Kyrkan mitt i musiklivet: Utredningen om kyrkomusikens ställning som en del av det offentliga musiklivet i Sverige* (Svenska kyrkans utredningar 2003:3), s. 64.

för en nysaklig och strikt liturgiskt inriktad körtradition. Å andra sidan sammanföll kyrkokörernas starka frammarsch under början av 1900-talet med en bredare körrörelse i samhället, med folkbildning, demokratiska ideal och längtan efter en ny samhällsgemenskap som tongivande ambitioner. Kyrkosångsförbundet bidrog här till att genom körsång skapa en ny arena för lekfolkets delaktighet även i kyrkolivet. Teresia Derlén jämför kyrkosångsrörelserna i landet med nattvardsväckelsen och talar i sitt bidrag om en "kyrkosångsväckelse". Här undersöks frågor om körens roll i gudstjänsten, dess placering samt den delvis teologiskt laddade frågan om kören som gudstjänstbärare, gudstjänstledare eller representant för församlingen.

Hanna Enefalk anlägger i sin artikel ett brett social- och kvinnohistoriskt perspektiv på den moderna kyrkokören, med fokus på hur kvinnors röster och aktiva deltagande förstods och diskuterades. Att den blandade kören skulle bli 1900-talets "standardkyrkokör" var långt ifrån självklart vid seklets ingång, och denna tidigare knappt studerade aspekt av körhistorien blir ett viktigt bidrag till frågan varför körer med damstämmor kom att bilda norm. Som kontrast till manskörers och manliga skolkörers starka ställning även i kyrkosången under 1800-talet blev den blandade kören av mans- och kvinnoröster en framgångsfaktor för kyrkosångsrörelsen i en tid då köns förväntningar och roller i samhället stod under omförhandling. Utvecklingen studeras här i relation till samtidens politiska och estetiska meningsbrytningar, från de lokalt svenskkyrkliga till den internationella politikens.

Barns och ungdomars betydelse för 1900-talets kyrkliga körliv studeras av Maria Klasson Sundin. Här påvisas den ovan nämnda spänningen mellan koristen som musikalisk och liturgisk resurs och ett senare individperspektiv, med fokus på körbarnens och -ungdomarnas egna upplevelser, tankevärldar och individuella utveckling. Det nyttobetonade och praktiska perspektivet blir ännu tydligare, och tudelat, när barnkören får tjäna som implicit garant för allt ifrån framtida musikliv, framtida kyrkotillhörighet, eller för relevans för gudstjänst och kyrklig verksamhet i förhållande till barnens föräldrar och sociala sfär.

Repertoaren för körerna har naturligtvis genomgått stora förändringar under det sekel som gått, både vad gäller musikaliska stilar, texter och liturgiska kopplingar. Musikutgivning har också i hög grad skett i kyrkosångsförbundets regi och i dess omedelbara sammanhang. Detta står i fokus för Marita Sköldbergs artikel, som kartlägger förbundets utgivning i en historik med fokus på den senare halvan av seklet.

Dessa historiskt upplagda studier kompletteras av en samförfattad kulturgeografisk studie av kyrkokörers och allmänna körers utbredning idag. Fokus ligger här på koristernas demografi, deras relation till religiösa frågor, religiös samhörighet och spridningen i landet. Per Göransson, Lotta Braunerhielm och Mats Nilsson besvarar utifrån enkätdata frågor om körers utbredning, analyserat genom ett frågebatteri som behandlar utbildningsbakgrund, musikalisk bakgrund, religiösa uppfattningar, med flera faktorer. Även om litteratur och data från Sveriges Kyrkosångsförbund arbetats in i studien har själva enkätsvaren inhämtats från systerorganisationen Sveriges Körförbund, även detta bildat 1925. Förbundet är ytterligare en viktig aktör för den blandade körsången, och dess körer framför idag ofta kyrklig musik ur den långa traditionen. Studiens frågor om de icke-kyrkliga körernas medlemmar brett till Gud, är medlemmar i något samfund med flera frågor, studeras här utifrån en geografisk tillämpning av sociologen Ferdinand Tönnies teorier om landsbygden som *Gemeinschaft* (sakrala värden, traditioner, lokala intressen, kollektivism) och urbana områden som *Gesellschaft* (sekulära värden, modernitet, globala intressen, individualism).³ Begreppet "sakralitet" sätts här i relation till en uppfattning om glesbygd och landsort som en ideal kyrklighet, vilken även kan komma urbana människor till del. Ansatsen kan leda till fördjupad syn på de utmaningar som just landsbygdens körliv reser för församlingar och körledare. För tidskriftens del gläder vi oss åt en metodisk breddning till större

³ Begreppen har blivit kända just genom Tönnies arbete. Ursprunget till dem står dock att finna hos en teolog, nämligen Friedrich Schleiermacher och dennes socialfilosofiska skrift *Versuch einer Theorie des geselligen Betragens* från 1799. Se Friedrich Schleiermacher, *Kritische Gesamtausgabe. Abt. 1, Schriften und Entwürfe, Bd 2, Schriften aus der Berliner Zeit 1796–1799*, Günter Meckenstock (red.). Berlin: De Gruyter, 1984.

empiriska och kvantitativa studier av denna typ. Det är sällsynt i liturgisk och musikvetenskaplig forskning, men ett välkommet komplement till de mer text- och källtolkande studierna i volymen som helhet.

Sveriges Kyrkosångsförbund använder i internationella sammanhang namnet "Vocal Music in the Church of Sweden". För att öka tydligheten för engelskspråkiga läsare använder vi emellertid översättningen "Swedish Association of Church Choirs" i de engelska sammanfattningar som följer bidragen i denna volym. Årets volym har arbetats fram i en mindre arbetsgrupp ur redaktionen för *Svenskt gudstjänstliv*, i vilken har ingått Mattias Lundberg, Jonas Lundblad och Anna J. Evertsson. Till denna har som externa redaktionsmedlemmar knutits Peter Lundborg och Marita Sköldberg från Sveriges Kyrkosångsförbund. De senare två förtjänar särskilt tack för att ha ställt viktigt arkivmaterial till författarnas och redaktionsgruppens förfogande.

Avsikten med denna årgång av *Svenskt gudstjänstliv* har varit att inventera olösta frågor och forskningsproblem rörande kyrkokörernas historia och nutid, samt att gripa desamma an från noga övertänkta utgångspunkter från flera ämnesdiscipliner. Det är vår förhoppning att resultaten är av stort värde för en väsentligt utökad kunskap om de kyrkokörer som en gång inte fanns, nu finns, och som förhoppningsvis kommer att finnas även i framtiden.